

בעזרה"ת

ליקוט ראשונים

[עם ליקוט אחרונים]

על עניני סת"ם

מנזרות כל ע"א

[שמעתתא דראשי כתלים]

[טיוטא]

שולמן

שדרות אשכול ג' 36

0775520351

תוכן ענינים

אמר אמימר האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה

- א..... ספר הערוך [ערך עד]
- א..... ספר האשכול (אלבק) הל' מזוזה עה.
- א..... ראבי"ה ח"ב סוכה סי' תרו.
- א..... פסקי רי"ד מנחות לד.
- ב..... ספר אהל מועד שער תפילין ומזוזה וציצית [דרך ב' נתיב ג'].
- ג..... פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה [אות מה].
- ג..... רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כ"א ח"ז.
- ה..... האגודה מסכת מנחות פרק ג.

ליקוט אחרונים

- ו..... שו"ת חתם סופר חלק ו ליקוטים סימן לד.
- ו..... ישועות מלכו הלכות סת"ם פ"ו הל"ג.
- ו..... ערוך השולחן יורה דעה סימן רפז.
- ח..... חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ה.
- ח..... חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"ב.
- י..... חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"ג.

אמר אמימר האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה

ראבי"ה ח"ב סוכה ס"י תרו

ספר הערוך [ערך עד]

ונראה שאם מגיעים שני קנים העומדים לצורת הפתח עד הסכך שאין צריך קנה על גביהן, דהסכך הוא במקום קנה על גביהן². ולא דמי לפתחי שימאי דלית ליה תקרה שאינו חשוב פתח, כדאמרין בפרק קמא דעירובין, דהתם אין עליהם כלום מלמעלה.

פסקי רי"ד מנחות לד.

אמר אמימר האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה, אמר ליה רב אשי לאמימר והא לית ליה פצימין, אמר ליה צדי פצימין. פירוש בקרן זוית כגון בקרן מערבית דרומית הניח חלל פתח ובו נכנסין ויוצאין, שלא סמך כותל מערבי עם כותל דרומי, אלא הניח אויר או בראש כותל דרומי או בראש כותל מערבי³, ונמצא ראש כותל מערבי עומד בצד

פתחא דאקרנא, פתח העומד בזוית הבית, ופריך והא לית ליה פצימין כשאר פתחים¹, א"ל עדי פצימין כלומר אף על פי שמשונוין הן נחשבין פצימין, כמו עדי כפנא, כלומר זהו רעב.

ספר האשכול (אלבק) הל' מזוזה עה.

אמר אמימר האי פתחא דאקרנא חייב במזוזה, אמר ליה רב אשי לאמימר והא לית ליה פסימין, אמר ליה עדי פצימין, כלומר כתלי הבית הן הן פצימין, כמו עדי כפנא, כלומר זהו רעב.

¹ מדברי הערוך משמע דגם ר' אשי ידע שיש לה פצימין אלא שהקשה שאין לה פצימין כשאר פצימין פתחים, וכן נראה מהמשך דבריו שכתב "א"ל עדי פצימין כלומר אף על פי שמשונוין הן נחשבין פצימין", עכ"ל, וצ"ב מה החסרון בפצימין משונים וכמו כן צ"ב מהו שינוי דידהו שאינו כשאר פתחי בתים.

ויש מקום לומר דהחסרון הוא כמו שאמרו בגמ' בעירובין (ו). "דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי דאין דרך לעשות פתחים בקרן זוית", אלא דבתוס' ובראשונים שם מבואר דעד כמה שיש צורת הפתח ליתא להאי דינא דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי, ואפשר דאה"נ זה גופא הקמ"ל בסוגיא דאע"פ דלא עבדי אינשי כפתח זה ומשונה הוא, מ"מ הוא חשוב פתח ולא פירצה, כיון דאית ליה צורת הפתח. ומלשון של הערוך נראה שהחסרון שדנו עליו בגמ' היה בפצימין שהם משונים, וסבר ר' אשי שאינם פצימין, ונראה שבמכוון נקט ר' אשי והא ליכא פצימין, דהיינו דהגם דאיכא צורת הפתח אין רואים את אותם פצימין שהם באין לגדור את החלל שביניהם, כיון שאין דרך בני אדם להעמיד פתח בקרן זוית וא"כ אינם חשובין מזוזות, דהיינו שאינם מורות על גדרת החלל שביניהם אלא הם רק מחיצה על מקומם וממילא החלל שביניהם הוי פירצה, וקמ"ל שאינו כן, דהגם שאין הדרך להעמיד גדרה ע"י מזוזות לחלל שבקרן זוית, מ"מ אינו מבטל צורת הפתח מהן ושפיר רואים אותן כמחיצה הגודרת את החלל של הפתח.

והנה בערוך השולחן י"ד (ס' רפ"ז סעיפים ו' ז') תמה על דעת הרמב"ם והשו"ע ז"ל "ובש"ע לא הובאו כלל דברי הטור אלה והולכים בשיטתו של הרמב"ם שגם הוא לא הזכיר שני דינים אלו... למה לא הביא הך דאקרנא שאין חולק בזה וגם הרי"ף הביא זה בהלכותיו ע"ש... [וגם דוחק לומר משום דאמרין בריש עירובין ו' א פתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי ולא נהירא כלל דהתם במבוי העשוי להילוך רבים ומה עניין זה לבית ועוד דה"ל להש"ס לומר כן ועוד דהתוס' שם ו' א כתבו מפורש בדמזוזות ומשקוף הוי שפיר פתח ע"ש]. ונ"ל דהרמב"ם היה מפרש כפי הערוך [ערך עד] וז"ל פתחא דאקרנא פתח העומד בזוית הבית ופריך והא לית ליה פצימין כשאר פתחים א"ל עדי פצימין כלומר אף על פי שמשונוין הן נחשבין פצימין עכ"ל, וביאור דבריו דפתח זו היה לה פצימין ממש, אלא משום שהיא בקרן זוית אין דומין לכל הפצימין העומדים זה כנגד זה בשוה ממש, וגם המשקוף אינו הולך מישרים כמובן, ומשונים הם משאר פתחים, וא"ל דעם כל זה נחשבין פצימין אף שמשונוין הן ונמצא כיון שהרמב"ם לא חילק בין עומדת הפתח באמצע לעומדת בקרן זוית ממילא שאין חילוק, עכ"ל.

² החז"א (ס' קע"ב סק"ב, הו"ד להלן) כתב לבאר את דעת הראב"ה ז"ל "ונראה דדעת ראב"ה דקנים דמעמיד עכשו לשם פתח מחשיבים את הסכך וכדעת הרא"ש והטור דראשי הכתלים חשיבי פצימין וכבר נתקשינו בהם דהא ראשי כתלים לכותל עבדי אבל י"ל דהשתא דמניח קנה עליון על גביהן נעשו עכשו לשם פתח, עכ"ל. [ע"ע בספר שלום יהודה (במהדו"ח ס' ע"ט) מש"כ בענין זה]. ובדעת הרא"ש גופיה עיין להלן (ע"ד ר' ירוחם) שהארכנו ביישוב שיטת הרא"ש. [ע"ע בדרכי משה או"ח (ס' שס"ג אות י"ג), ובמג"א שם (סקכ"ח), עיי"ש עוד מה שהקשה מדברי הרמ"א באו"ח (ס' תר"ל ס"ב), עיי"ש מה שיישב על זה, ועיין בשו"ת חת"ס (הו"ד להלן) מה שתמה על ישובו].

³ הנה הפסקי הרי"ד פירש דפתח שבקרן זוית היינו ששייר ריוח או בצד דרומי או בצד מערבי, דהיינו שיש גיפוף א' שגודר את חלל הרוח הרביעית והיא המזוזה מצד אחד של הפתח ובצד שכנגדו איירי שאין שם גיפוף וראש הכותל הוא המזוזה. אבל רש"י פירש באופן אחר "דאקרנא" ז"ל "בקרן זוית של בית", עכ"ל, ועיין גידולי הקדש (ס' רפ"ז סק"ב) דכוונת רש"י שהפתח באלכסון, וכן נקט החז"א י"ד (ס' קע"ב סק"ב) ז"ל "רש"י פי' פתח בקרן זוית והיה משקוף העליון מונח ע"ג כתלים, והנה בפתח באמצע הכותל ואין לו מזוזות פשיטא לי' דראשי הכתלים חשיבי מזוזות... אלא הכא בזוית גרע טפי שראש כותל זה אינו כנגד ראש כותל השני אלא כנגד האויר ומסיק דמ"מ חשיב צ"ה", עכ"ל.

ובדעת הפסקי רי"ד צ"ע דלדבריו מוכח דראש כותל שמן הצד חשוב מזוזה לרוח הפרוצה, ולכאורה זהו כדעת הרא"ש דראשי כתלים שפיר חשיבי מזוזות לרוח הרביעית, אלא דא"כ צ"ע מדוע לא פירש כרא"ש שהרוח הרביעית פרוצה לגמרי וב' הראשי כתלים שמן הצד הן המזוזות לאותה הרוח, ומדוע הוצרך לכך שיש גיפוף מצד אחד.

והנה ודאי הכרחו של הפסקי רי"ד הוא לישנא דגמ' "פיתחא דאקרנא" דמשמע שהפתח היה בקרן זוית, ולפי דעת הרא"ש שכל הרוח הרביעית היתה פרוצה צ"ע ליישב הלשון (ובאמת בב"י הביא הגירסא ברא"ש "פיתחא דאקדנא", ולפ"ז אין מקור דהיה פתח בקרן זוית, וצ"ע). ואפשר עוד הכרח שהיה לרי"ד והוא קושיית האחרונים מאכסדרה הפרוצה מרוח רביעית שהיא פטורה מן המזוזה וחזינן שאין הראשי כתלים נחשבין כמזוזות בכה"ג שכל הרוח פרוצה. אלא דעל כל זה יש

ליקוט

ראשי בתלים

ראשונים

ספר אהל מועד שער תפילין ומזוזה וציצית

[דרך ב' נתיב ג']

אכסדרה העשויה כמין בית אלא שרובה פתחים חייבת במזוזה, מרפסת והיא גג שלפני הבית חייבת במזוזה, (לד.) אנדרנה שיש לה הרבה פתחים חייב בכל פתח ופתח שבקרבן זוית⁵, הואיל ונראין כעין פצימין חייב במזוזה.

לכותל של עצמו מ"מ הוי רק מזוזה אחת כיון שלא עשה פצים לאותו כותל, [וגם בדעת הרי"א עיין בחזו"א יו"ד (ס' קע"ב סק"ב) דנחלק על המשכנ"י דאין צריך פצים לחיוב מזוזה, עיי"ש]. וכיון שכן הדרא קושיא לדוכתא מה הוצרך הרי"ד כאן לפרש דאיירי באופן שעשה פצים לכותל אחד ולא עשה לשני.

ומה שנראה לדון דס"ל לרי"ד דהיכא שאין רק מזוזה אחת אין רואים כאן פתח כלל, שהרי כדי להחשב פתח בעינן לגדירת החלל מב' רוחותיו, ומאחר שהחלל הסמוך לפתח חשוב פירצה ממילא גם את הגיפוף האחד שיש בפתח אין רואין אותו כעומד לשמש בתורת מזוזה, אלא רק כמחיצה הגוזרת את מקומה ולא את החלל הסמוך לה, ולכך הצריך הרי"ד שעשה סימן פתח לגיפוף ומה"ט הוא חשוב כמזוזה אלא דמ"מ אינו אלא מזוזה אחת דמאחר והצד השני אינו אלא ראש כותל של חבירו אינו חשוב מזוזה לגדירת הפתח, [ואילו עשה סימן פתח לראש הכותל של חבירו נראה דבכה"ג היה מועיל גיפוף שמהצד השני של הכותל גם אם אין לו סימן פתח מאחר שיש כאן ב' מזוזות א"צ סימן פתח וכמש"נ].

אלא דהעולה מכאן חידוש גדול דהגם שאין פתח זה חשוב פתח אלא פירצה מ"מ כל שיש כאן פצים או גיפוף שהוא חשוב מזוזה חייב לקבוע בה מזוזה, אלא שחידוש זה מוכרח כבר בדברי ר' מאיר, דסגי ליה במזוזה אחת והרי ע"י מזוזה אחת אין לחלל שם פתח ומ"מ הצריך ר"מ מזוזה, [וגם רבנן דפליגי עליה לא פליגי עליה אלא משום שהם הצריכו ב' מזוזות, ולא משום דבעינן שם פתח כדי להתחייב במזוזה, ואפשר שזה גופא מה שנאמר לדעת רבנן בהאי דינא דבעינן ב' מזוזות דכל שאין שם פתח עליו אינו חייב במזוזה].

וכבר עמד בזה מרנא החזו"א או"ח (ס' קע"א סק"ז, הו"ד לעיל שם) ובתח"ד דן דאה"נ "מזוזה שאני דלא כתיב פתח אלא מזוזת", אמנם בסו"ד מסיק ז"ל "ולכאורה נראה דבאמת בעינן פתח במזוזה וילפינן משערין ובלא שקפי פטור משום דלא חשיב פתח, ואפ"ה מחייבין באין לו אלא פצים אחד דרבי ב' קרא, ולפ"ז י"ל דלענין שבת נמי חשיב פתח בפצים אחד", עכ"ל.

ולפ"ז צריך לבאר את דברי הפסקי רי"ד באו"א קצת דאפילו אי סגי במזוזה אחת לאשויי תורת פתח, מ"מ כיון שדרך פתחים להיות להם ב' מזוזות, כל שאין היכר שנעשה לשם מזוזה אין לה תורת מזוזה, ועוד צ"ע בזה. [ע"ע מש"כ ע"ד הרי"א"ז בסמוך].

⁵ הנה מהאהל מועד נראה פירוש מחודש לשמעתתא דפיתחא דאקרא, דהאהל מועד פירש דקאי אדלעיל מינה דעל מה ש"אמר רב פפא שמע מינה מדרב הונא, האי אינדרונא דאית ליה ארבעה באבי חייב בארבע מזוזות, אתי אמימר וקאמר דאותה "אנדרנה שיש לה הרבה פתחים חייב בכל פתח ופתח שבקרבן זוית", דהיינו שבאותן פתחים שבקרבן זוית חייב במזוזה, והטעם שהן חייבות במזוזה מפרש האהל מועד "הואיל ונראין כעין פצימין חייב במזוזה", לא ידעת לפרש מה עושה אותן שיראו כפצימין.

של פתח, וראש כותל דרומי בצד זה, ואלה שני ראשי הכתלים הם נחשבין פצימין לפתח.

רב פפא איקלע לבי שמואל מר חזא ההוא פיתחא דלא הוה ליה אלא חד פיתחא משמאלא, ועבידא ליה מזוזה, אמר ליה כמאן, אמר ליה כר' מאיר... מאיר ר' מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד, ר' מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרין, פירוש פצים אחד כגון שסמך ביתו לבית חבירו ולא חיבר כותלו לכותל חבירו, ובין כותלו לכותל חבירו עשה פתח, כגון שכותלו היה מושך ובא מן המזרח למערב, וכותל בית חבירו היה מן הצפון לדרום, ובכותלו עשה פצים שהוא סימן פתח⁴, ובכותל חבירו אין שום סימן פתח...

להקשות דהא גופא צ"ע מה חילוק איכא בין פרוצה לגמרי מרוח רביעית דלא מהני ראשי הכתלים להיות כמזוזה לבין פיתחא דאקרא דיש גיפוף אחד דבכה"ג אמרינן דמהני הראש כותל שבצד אחד להחשב מזוזה.

ומה שנראה לומר בזה דס"ל לרי"ד דאם היתה הרוח פרוצה לגמרי לא היינו דנים את הראשי כתלים בתורת מזוזה, ורק ע"י זה שיש גיפוף הבא לגדור את הרוח אנו דנים את הראש כותל שכנגדו בתורת מזוזה, דע"י שיש כבר גיפוף אחד אנו רואים את הרוח כעומדת להיגדר וזה גופא משווי לראש כותל שכנגד שהוא גם תחילת מחיצה לרוח הרביעית ושפיר הוא חשוב מזוזה.

ובר' ירוחם (הו"ד להלן) כתבנו סברא הפוכה דלדידיה רק אם הרוח פרוצה לגמרי אז אנו רואים את ראשי הכתלים בתורת מזוזות, אבל אם בצד אחד יש גיפוף בכה"ג הא קמן שלא בא להשתמש בראשי כתלים למזוזות ולכך אי אפשר לדון את ראש הכותל שבצד השני בתורת מזוזה.

⁴ הנה רש"י פירש "פצים אחד" ז"ל "שהיה הפתח אצל הזוית וציר הפתח הוא הזוית ואין אצלו כלום ואין לו פצים אלא סף שסוגר בו", עכ"ל, דהיינו שהפתח היה בזוית ואין לו אלא גיפוף מצד אחד ומהצד השני יש רק ראש כותל ורש"י לשיטתו דראש כותל אינו חשוב כמזוזה, אמנם הרי"ד אי אפשר לו לפרש כן שהרי פירש דבכה"ג שפיר נחשב הראש הכותל למזוזה, ומה"ט הוצרך לפרש דאיירי שסמך פתחו לכותל חבירו וכיון שאין כותל בית חבירו עשוי לגדירת ביתו אי אפשר לדון את ראש הכותל בתורת התחלת מחיצה לחלל הפתח של ביתו.

והנה הרי"ד הוסיף לפרש דאיירי ש"בכותלו עשה פצים שהוא סימן פתח, ובכותל חבירו אין שום סימן פתח", עכ"ל, והעולה מתוך דברי הרי"ד שאם היה עושה סימן של פתח גם בכותל חבירו שפיר חשוב ראש כותל חבירו מזוזה לגדירת פתח ידיה, אע"פ שאין בכותל חבירו גיפוף לצד חלל הפתח רק ראש כותל מ"מ חשוב ראש הכותל מזוזה, והוא לשיטתו דראש הכותל נמי יכול להחשב מזוזה, וכל החסרון בכותל חבירו שאינו עשוי לגדירת פתחו, ולכך כל שעשה סימן פתח בכותל חבירו מהני האי סימן להעמיד את ראש הכותל לגדירת פתח ידיה.

אלא דאכתי צ"ע מה הוצרך הרי"ד להא ד"עשה פצים שהוא סימן פתח", דמשמע דאל"ה אפילו מזוזה אחת ליכא וצ"ב אמאי לא הא איכא גיפופי וסגי בהכי ומה צריך לסימן פתח ואפשר דס"ל לרי"ד כריטב"א בעירובין (י"א:) דאין שם מזוזה לגיפופין בלא פצים, וכן נקט המשכנות יעקב או"ח (ס' קכ"ג, הו"ד לעיל בשמעתתא דפתחי שימאי לג:) בדעת הרי"ד והרי"א עיי"ש.

אלא שבדעת הרי"ד הדברים צ"ע שהרי לעיל מינה לא פירש הרי"ד שעשה פצימין לב' ראשי הכתלים, ומשמע דבלא"ה נמי הוי מזוזות, ועוד דא"כ מדוע הוצרך הרי"ד להעמיד שסמך פתחו לכותל חבירו, בלא"ה נמי גם באופן שסמך פתחו

פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה [אות מה]

אכסדרה שלפני הבית שדופן רביעי פרוץ כולו, אף על פי שיש לה פצימין פטורה מן המזוזה, שלא נעשו אותן הפצימין לתקון הפתח אלא לחזוק התקרה הסמוכה עליהן. וכן ראוי לומר במי שסמך ראש פתחו על פני רחבו שלכותל, אף על פי שהיו פני הכותל שוים וחלקים, הואיל ולא נעשו לתקון הפתח אינו דומה לפצים, והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד ופטור מן המזוזה⁶, וכך היא שטת מז"ה.

רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כ"א ח"ז

פתח שאין לו פצימין כגון שהפתח כל כך רחב כמו רוח א' מהבית⁷, והכותל מכאן והכותל מכאן של הבית הן פצימין חייבת במזוזה, וכן

⁶ הנה מרגא החז"א פירש את דברי הרי"ז ז"ל "ובשה"ג בשם ריא"ז שהביא בשם מז"ה כתב ג"כ דאין לו אלא פצים אחד היינו בפתח בקרן זווית והמשקוף מונח על כותל מזרח וכותל צפון אף שאין כותל צפון עובר הלאה דראש כותל צפון לא עדיף מפצימי אכסדרה", עכ"ל, דהיינו שראש כותל אפילו אם בצד השני יש גיפוף אינו חשוב מזוזה, וצ"ע שהרי הרי"ז כתב דבריו בשם זקנו הרי"ד ובפסקי הרי"ד לעיל בסמוך מפורש דבכה"ג שיש גיפוף אחד שפיר מהני ראש הכותל שכנגדו להחשב מזוזה.

ובהכרח שכוונת הרי"ז "שסמך ראש פתחו על פני רחבו שלכותל", דרחבו של כותל אינו ראש הכותל אלא הכותל נמשך הלאה מן הפתח, והפתח ע"פ רוחב הכותל דכה"ג אין אנו דנים את רוחב הכותל כמזוזה, וכמו דפירש הרא"ש דמזוזה אחת איירי בכה"ג, אלא דהמשך דברי הרי"ז "אף על פי שהיו פני הכותל שוים וחלקים, הואיל ולא נעשו לתקון הפתח אינו דומה לפצים", קשה דמשמע דאירי ב"פני הכותל" דהיינו ראש הכותל ולא באמצעו של כותל שאין זה "פני הכותל".

אלא דכך מעיינת היטב בדברי הרי"ז נראה דבא לחלק אם היה כבר כותל והוא בא וסמך פתחו לכותל הקיים דאז אי אפשר לדון את ראש הכותל בתורת מזוזה לפתח זה שהרי לא נעשה לשם כך אבל היכא שבנה בית ועשה את פתח הבית בקרן זווית שפיר אפשר לדון את ראש הכותל בתורת מזוזה לפתח, שהרי נעשה לשם כך, וכן מוכח מטעמו של הרי"ז שדימה חסרון זה של הסומך פתחו לכותל לפצימי אכסדרה שנעשו לשם חיזוקי תקרה ולא לגדירת הרוח, הא קמן דגם זה החסרון בסומך פתחו לכותל שאין ראשי הכותל עשויין לשם גדירת הפתח, ואדרבה משמע דאל"ה שפיר מהני ראש הכותל לגדירת חלל הפתח וכמפורש בדברי הרי"ד.

והן הן דברי הרי"ד גבי מזוזה אחת דהחסרון בזה שסמך פתחו לכותל חבירו הוא דאין ראש כותל חבירו עומד לגדירת חלל הפתח ולכן אין ראש הכותל נחשב למזוזה, ודברי הרי"ד אלו הן המקור לדברי הרי"ז בשמו.

⁷ כדעת רבו הרא"ש בהלק"ט (הל' מזוזה סי' י"ד) ז"ל "פיתחא דאקרגא כגון שהפתח ממלא כל מזרח ומגיע מצפון לדרום. והא לית ליה פצימין אלא כותלי הבית של צפון ודרום. עדי פצימין באמת אף על פי שאין נראין כפצימין אלא כותלי הבית שנמשכין עד שם מכל מקום פצימין הן", עכ"ל, הנה הרא"ש חדיט לן דהגם שאין גיפוף כלל לצד חלל הפתח מ"מ אנו רואים את הכתלים שמהצדדין שהן עומדין וגודרין את הרוח הרביעית, אמנם רש"י פירש באו"א "דאקרגא" ז"ל "בקרן זווית של בית", עכ"ל, דהיינו שהיו כתלים לכל רוח ורוח ורק הקרן זווית היתה פרוצה, וע"ע בפסקי הרי"ד שפירש בדרך שלישית, [ע"ש בדבריו שביארנו

את שיטת רש"י והפסקי הרי"ד, וע"ע בדברי הערוך (הו"ד לעיל) פירוש מחודש בפיתחא דאקרגא].

ובדעת הרא"ש לא נתפרש לי כל הצורך היכן היא המחיצה הגודרת את הרוח הרביעית. והידוע לדון ולבאר בדעת הרא"ש דהחוד של קצה הכתלים נידון כהתחלת המחיצה לצד הרביעית וחשוב כמו דאיכא גיפוף מ' הצדדין לגדור את הרוח הרביעית. [ויש שהוסיפו בזה דהנה כל זווית של רוח מערבית דרומית וכדומה, יש לדון לאיזה רוח לשייך את הריבוע של הזווית לצד מערב או לצד דרום, (וי"מ"ל דאינו מחיצה כלל כיון שאינו סותם את החלל כלל), ואפשר דאותו ריבוע משוייך לב' צדדין שהוא באמת התחלת המחיצה של שניהם, וכיון שכן שפיר מצינו לדון דסוף הכתלים שמב' הרוחות הן כריבוע המשוייך גם לרוח הרביעית, ומה"ט אנו דנים שיש כאן התחלת המחיצה הרביעית מב' הצדדין הגודרת את אותו הרוח, והוא חידוש דבפשטות כל מה שהריבוע שבזווית משוייכת לב' הרוחות הוא רק ע"י שיש המשך מחיצה לאותו רוח ואנו דנים שהתחלת המחיצה מתחלת מאותו ריבוע אבל כשאין המשך מחיצה לאותו רוח אי אפשר לדון את הריבוע כהתחלת מחיצה לרוח הפרוצה].

ולפי צד זה יל"ע מהיכן אנו דנים את חוד הכתלים כהתחלת המחיצה לצד רוח הרביעית כדי לקבוע בה את המזוזה, ולכאורה רק החוד ממש הוא הגודר ורק לו יש תורת מזוזה וצריך לקבוע את המזוזה על החוד עצמו, ולכאורה נמצא שאין המזוזה תוך חלל הפתח, ואולי יכול לקבועה על החוד מן הצד (דהמזוזה אינה רק פני הכותל) הגם ששיעור החוד הוא כל שהוא, וצ"ע בזה. [ולוהפסדה הנ"ל יל"ד דאפשר להשיעור של הריבוע הוא המזוזה, אלא דיל"ע איך נשער את אותו ריבוע כפי הכתלים שבבית זה, או באו"א, וצ"ע. ואפשר דלעולם אנו דנים שיעור טפח וצ"ע בזה].

[אלא דכך מעיינת היטב בדברי הרא"ש מלשונם משמע דאין הגדירה ע"י חוד הכתלים אלא ע"י הכתלים עצמן וז"ל "כותלי הבית שנמשכין עד שם מכל מקום פצימין הן" וכן לשון ר"ו "והכותל מכאן והכותל מכאן של הבית הן פצימין" וגם הטור נקט לשון זה יו"ד (סי' רפ"ז) "ואם הפתח ממלא כל הרוח כזה חייב שכותלי הבית שמן הצדדין חשובין כמזוזות", עכ"ל. הנה מהרא"ש ודעימיה משמע דהכתלים עצמן מהנו להחשב פצימין, והדברים צ"ע איך הכתלים שמן הצד גודרים את הרוח הפרוצה. ומלשון הרא"ש שכתב ד"כותלי הבית שנמשכין עד שם" משמע דזה שהכתלים שמן הצד נמשכים זה כנגד זה עד אותו מקום זה מורה שהחלל שברוח הפרוצה אינה פירצה אלא היא גדורה ביניהם.

ומצינו לענין רשות היחיד מדאורייתא דשיטת רש"י ותוס' והרא"ש ועוד ראשונים בעירובין (יא): דסגי בג' מחיצות לאשויי רשות היחיד מה"ת ונראה שהוא על הדרך הנ"ל שכל שיש גדירה מג' רוחות אנו רואים את הרשות שתוך המחיצות מובדלת מהרשות הסמוכה לה. אלא דצ"ע דאפילו אי נימא הכי לכאורה לא אהנו הכתלים שמן הצד רק להורות על גדירת המקום שביניהם, שאנו דנים את החלל של הרוח הרביעית שאינו פירצה אלא פתח, אבל אכתי אין לאותו פתח מזוזות, דאפילו אי הכתלים שמן הצדדין גודרים אותו רוח מ"מ אינם מזוזות של אותו רוח, (וכדחזינו דמדברנן בעינן למחיצה רביעית, ולכאורה מה"ט דסו"ס אין מחיצה לרוח רביעית ולכן היא נראית כפרוצה וזה גופא תקנתן לגדור את הרוח הרביעית ע"י מחיצה לאותה רוח) ולא ידעתי ליישב הענין כה"צ וצ"ע והי"ע].

והנה הפרישה (סי' רפ"ז סק"ג) הקשה על דעת הרא"ש דלפי שיטתו דראשי כתלים הרי הן כמזוזות, מדוע אכסדרה פטורה מן המזוזה, ומה לן שפצימין שלה עשויין לחיזוק תקרה, דל מהכא הפצימין ותתחייב במזוזה מצד הראשי כתלים של ב' הכתלים שמן הצד.

ויישב הפרישה (סי' רפ"ז סק"ג) דמה שחייב הרא"ש במזוזה כשרוח רביעית פרוצה מצד הראשי כתלים "מירי דיש לו דלת העומדת במקום מחיצה רביעית",

ליקוט

ראשי כתלים

ראשונים

אם אין לה אלא פץ אחד, כגון שהפתח לקרן זווית ומצד הא' הוא כותל הבית מקום פץ⁸ ומצד השני פץ, ודוקא שהפץ מימין אבל אם הפץ משמאל פטור מהמזוזה, כך פשוט בגמרא.

כמזוזות, ולכן בעינן לאתויי עלה מדין קורה וצריך לה את כל תנאי ודיני קורה. אמנם למשנת בדברי בן הפרישה אי"צ לכך דבלא"ה לא קשה ממבוי דשאני מבוי שאינו עומד להיות גדר מרוח רביעית וכיון שכן אין רואים את ראשי הכתלים כמחיצה לרוח הרביעית, דרך בבתים שדרך להיות גדרים מכל הד' רוחות הוא שרואים את ראשי הכתלים מן הצד כהתחלת מחיצה לגדרת הרוח הפרוצה.

[וכעין מה שביארנו לחלק בין אכסדרה לבית מצינו שחילק החזו"א גופיה לענין אחר גבי פצימין העשויין לחיזוקי תקרה (עיין בשמעתא דחיזוקי תקרה), וצ"ע אמאי לא חילק כן גם בדעת הרא"ש לגבי ראשי כתלים, ואמנם חילוק גדול איכא בין החסרון דחיזוקי תקרה לחסרון דראשי כתלים, דבחסרון של חיזוקי תקרה שיש פצימין גמורין וכל חסרון אינו אלא שאינם עומדין לתשמיש גדרת המקום, ולענין זה סגי במה שהמקום שבו הפצימין יש בו דירורין כדי לדון שהפצימין נעשו גם לגדרת המקום, משא"כ גבי ראשי כתלים ס"ל לחזו"א דאין כאן מזוזות כלל לרוח רביעית, ורק אם יעשה מעשה בראשי כתלים להשוות אותן למזוזות הוא דחשיבי כמזוזות, ולכן בעינן שיעמיד דלתות בראשי הכתלים כדי לאשווי להו תורת מזוזות. מ"מ אכתי צ"ע דאך אפשר להעמיד קושיא על הרא"ש מאכסדרה ומבוי דבודאי חילוקין הן וכן"ל.

וע"ע בחזו"א (ס' קע"ב סק"ב, הו"ד להלן) שביאר את החסרון בראשי כתלים ז"ל "דהא ראשי כתלים לכותל עבידי" משמע שאין החסרון משום שאין כאן פצימין כלל רק משום שאין היעוד של ראשי כתלים לגדרת חלל הפתח אלא לשמש ככתלים לרוח שבצדדין, ולפי"ז בודאי יקשה דאם זה הסברא הרי החילוק בין אכסדרה לבית לכאורה פשוטה דבבית שפיר מצינו לראות שהראשי כתלים באין לשמש גם לגדרת חלל הפתח שברוח רביעית משא"כ באכסדרה וצ"ע].

והנה בתוספות הרא"ש בעירובין (ב:) איתא ז"ל "פתח אהל מועד ע"כ שלא כדן איקרי פתח דלא הוי לי' גיפופי שהיה פרוץ לפניו במלואו ובה"ג לא מיקרי פתח עכ"ל. ויש לתמוה דמה בכך הא לדעת הרא"ש ראשי כתלים חשיבי כגיפופי וא"כ אינו פרוץ במלואו ואמאי שלא כדן איקרי פתח. והנה לדעת הפרישה דכתב דמיתלא תלי בדלתות יל"ע שהרי היה מסך בפתח אהל מועד ולכאורה כדלת היא חשובה, וצ"ע בזה. אמנם לדברינו אתי שפיר דכל מה שהחשיב הרא"ש את ראשי הכתלים כמזוזות אינו אלא בבתים שעומדים לגדרת חלל הפתח אבל אהל מועד שנעשה ע"פ ציווי השי"ת מאחר שלא נצטוו לגדור אותו רוח אי אפשר לדון שעומד לגדרת חלל הפתח, וממילא אנו דנים אותו שהוא פרוץ במלואו, ודו"ק.

⁸ משמע דלא האריך כותלו להלן מהפתח כמו שפירש הרא"ש, וכע"ז דקדק הגידוה"ק (ס' רפ"ז סק"ב) מדברי ר"י דמדהשמיט את זה שהאריך את הכותל נראה דלא ס"ל בזה כרא"ש, והדברים צ"ע טובא דמאחר ור"י אזיל כשיטת הרא"ש דראשי הכתלים חשובין מזוזות לרוח רביעית, א"כ כל שלא נמשך הכותל שמן הצד להלן מן הפתח אמאי לא נחשיב את ראשו כמזוזה לרוח הרביעית, ומה"ט הוצרך הרא"ש לפרש דהאופן שיש רק מזוזה אחת הוא כשנמשך הכותל להלן מן הפתח, דאל"כ היינו דנים את ראש הכותל כמזוזה לרוח הרביעית, ויש כאן ב' מזוזות.

ושמא ס"ל שאם עשה פץ או עשה גיפופין בצד אחד מגרע, דבכה"ג אין רואים את ראש הכותל שבצד השני שבא לשמש כמחיצה לגדור את חלל הפתח, שמעשיו מוכיחים שאינו מסתפק בגדרת ראשי כתלים שהרי עשה גיפופי לצד שכנגדו, ולכן אין לדון את ראש הכותל שבצד השני כמזוזה הגודרת את חלל הפתח, שהרי

עכ"ל, דהיינו דבאכסדרה איירי בדליכא דלת לרוח רביעית ולכן פטורה מן המזוזה. [ובגידוה"ק (שם סק"ב) הביא מהדעת קדושים שכתב דלדעת הרמב"ם דס"ל דלעולם בלא דלתות אין חיוב מזוזה, א"כ כשפטרו אכסדרה מן המזוזה בהכרח דבדאיכא דלתות לאכסדרה מיירי דאל"כ מאי קמ"ל, ולפי"ז כתב הגידוה"ק דא"א לחלק כחילוקו של הפרישה, אמנם הגידוה"ק גופיה דחה את דברי הדעת קדושים דגם לרמב"ם אם היו פצימין לאכסדרה לא היה צריך דלתות ואפילו לדעת הרמב"ם, עיי"ש טעמו, וכתב דלפי"ז הדר ישובו של הפרישה, עיי"ש].

והנה בפרישה (ס' רפ"ו סק"ב) הובאה הגהה מבן המחבר ליישב את דעת הרא"ש וז"ל "הא דכתב לקמן סימן רפ"ז שאם יש לבית ג' רוחות והפתח הולך מרוח לרוח שחייב היינו שיש שם צורת הפתח ושתי מזוזות העשויין לשם מזוזות אבל אכסדרא אינה עשויה לשם כך. ועיין שם מה שכתב אדוני אבי ז"ל (פרישה אות ג). עכ"ה", עכ"ל, הנה ממשמעות דברי בן הפרישה היה נראה ישוב אחר ממה שישב הפרישה גופיה, והוא דלאו בכל מקום ראשי הכתלים שמן הצד חשובים כמזוזות לגדור את חלל הפתח, דרך בבתים שעשויין ועומדין לגדור את הרוח הרביעית שם דן הרא"ש את ראשי הכתלים שבצדדין כהתחלת המחיצה לרוח הרביעית, משא"כ באכסדרה שאינה עשויה לגדור את הרוח הרביעית ואדרבה דרך תשמישה שהיא פרוצה מהרוח הרביעית, שם אין רואין את ראשי הכתלים בתורת התחלת מחיצה העומדת לגדור את הרוח הרביעית, ואין לדון בה רק על הפצימין העומדים ברוח רביעית עצמה ומאחר שהן נעשו לחיזוקי תקרה פטורה מן המזוזה.

אמנם הגידוה"ק (שם) דייק דמהא שכן הפרישה ציין לדברי אביו הפרישה בסי' רפ"ז סק"ג נראה שאינו ישוב אחר ממש"כ אביו בפרישה שם, ובהכרח דכוונת בן הפרישה לפרש את דברי אביו, והוא דלעולם עיקר החילוק הוא אי איכא דלתות או ליכא דלתות, ובן הפרישה בא לבאר מה הטעם לחלק בין אי איכא דלתות להיכא דליכא דלתות, ועל זה ביאר דהא דמהי דלתות לחייב במזוזה אינו משום שעצם הדלתות חשיבי כפתח דמה בכך סוכ"ס מזוזות בעינן וליכא, אלא הא דמהנו דלתות לחייב במזוזה הוא משום דע"י שיש בפתח זה דלתות אנו רואים את אותה הרוח שעומדת להיגדר וכיון שכן מוכח שהראשי כתלים עשויין לגדרת הפתח והרי הן המזוזות של אותו פתח, משא"כ בדליכא דלתות אין רואים את הרוח הרביעית כעומדת להיגדר, וממילא אין רואים את הראשי כתלים כהתחלת מחיצה הגודרת את הרוח הרביעית. וכן דן החזו"א (ס' קע"א סק"ה) לבאר את דברי הפרישה, עיי"ש.

אלא דאין משמעות בן הפרישה כן שהרי לא הזכיר דלתות כלל וגם מכל דבריו משמע דעיקר חילוקו הוא בין בית לאכסדרה וכמשנ"ל לעיל בדבריו בס"ד, ולא כישב אביו הפרישה שחילק בין איכא דלתות לליכא דלתות, [ומה שציין לדברי אביו אינו מוכח דהמכוון בזה לומר שאביו יישב כישבו, וצ"ע]. ומצאתי בס"ד שכעין דברינו בביאור ישובו של בן הפרישה כן יישב היד הקטנה (במנ"ע פ"ב סק"ד ובפ"ג סק"ו), עיי"ש. [ע"ע בספר שלום יהודה (במהדו"ח ס' ע"ט) מה שמחדש בשמעתא דאכסדרה ועפ"י מיישב את דעת הרא"ש].

והנה החזו"א (שם) הקשה על הרא"ש מקורה ע"ג מבוי דלרא"ש כל קורה ע"ג מבוי תהי מדין צורת הפתח, ותוכשר אפילו כשאין בה שיעור טפח וגם כשהיא למעלה מכל אמה, מאחר דראשי הכתלים כמזוזות חשיבי ממילא בצירוף הקורה יש כאן צורת הפתח גמורה, וכיון שכן לא נצטרך בה כל תנאי ודיני קורה. [וכע"ז תמה החמודי דניאל ע"ד הט"ז (ס' רפ"ז סק"א) שהביא שיטת הרא"ש דסגי בראשי כתלים לחיוב מזוזה, עיי"ש. עיין עוד בענין זה בדרכי משה או"ח (ס' שס"ג אות י"ג) ובמג"א שם (סקכ"ח).

והחזו"א כתב ליישב עפ"ד דברי הפרישה הנ"ל דגם לרא"ש ראשי כתלים אינם כמזוזות רק בדאיכא דלתות, וממילא במבוי שאין שם דלתות אין הראשי כתלים

האגודה מסכת מנחות פרק ג

פיתחא דאקרנא חייב במזוזה, והוא דאית ליה פצימין⁹.

פתח זה נגדר ע"י גיפופין ולא ע"י ראשי כתלים, [ועיין לעיל בדברי פסקי הרי"ד ובמש"כ ע"ד שם].

⁹ הנה האגודה סתם ולא פירש כמאן ס"ל אי כרא"ש או כרש"י, ומ"מ משמע מדבריו דבעלמא בראשי או גיפופי הכתלים סגי כדי להחשב מזוזות ואי"צ לפצימין, [אמנם הריטב"א בעירובין (יא.:.), הו"ד לעיל בשמעתתא דפתחי שימאי] לעולם מצריך פצימין והארכנו בשיטות הראשונים בנידון זה בשמעתתא דהתם, עיי"ש ואכמ"ל]. ומ"מ בפיתחא דאקרנא הצריך האגודה פצימין, וצ"ב מאי שנא מכל מזוזה שבכל פתח שאין צריך פצימין לתורת מזוזה, ובהכרח שפיתחא דאקרנא שאני, דלא מיבעיא אם נפרש פיתחא דאקרנא כרא"ש דכל הרוח הרביעית פרוצה, אלא אפילו אם נפרש כרש"י שהפתח היה בקרן בזית באלכסון, אין רואים את הגיפופין שהן גודרין את החלל שבאלכסון, מאחר שעיקר עשייתן הוא לגדירה כפי דרך העמדתן לצד הישר ולא לאלכסון, ורק ע"י שעושה להן פצימין אנו רואין אותן שהן באין גם לגדור את החלל שביניהם, אבל בעלמא שחלל הפתח הוא כדרך גדירתן אי"צ לפצימין.

ובזה גופא שו"ט בגמ' דהיינו דאיירי שהיו פצימין לראשי כתלים ומ"מ הקשה ר' אשי לאמימר "והא לית ליה פצימין" דהיינו דליכא פצימין העומדין לגדור חלל הפתח כיון שהן עשויין כפי העמדת המחיצות, ואמר לו אמימר דמאחר דאיכא פצימין זה גופא מורה שהראשי כתלים באו לגדור את חלל הפתח.

ליקוט אזורונים

[ראשי כתלים]

לד.

שו"ת חתם סופר חלק ו ליקוטים סימן לד

והנה מ"ש ד"מ וקרא תגר על הקושרים חוט מכותל מבוי לכותל שכנגדו כמ"ש מג"א שם סקכ"ח דאם כן למה הצריכו קורה טפח תיפוק לי' דהוה צה"פ והנה ראי' גדולה היא אלא שצ"ע ממ"ש מג"א שם דבסוכה כה"ג הוה צה"פ ותי' התם לא בעי צה"פ רק מחומרא בעלמא עיין שם וק' מה יענה ממזוזה דלדעת הרבה פוסקים והרא"ש מכללם חייב במזוזה מן התורה וכן החמיר בש"ך בי"ד סימן רפ"ז וע"ש בש"ס מנחות שם וא"כ לכה"פ הי' לנו להקל בעירוב כה"ג ואי משום ק' ד"מ למה לי קורה רוחב טפח י"ל באמצע המבוי שבא לחלק באמצע המבוי אבל בתחילת המבוי י"ל אה"נ ב' כותלי המבוי הוה כב' מזוזות מיהו באם הוא למעלה מעשרי' י"ל משום דליכא הכירא אבל אי הקורה העליון בתוך עשרים ואיכא היכרא בקורה העליון י"ל אה"נ דמהני בי' כותלי המבוי שבראשה במקום מזוזה וצ"ע...

ישועות מלכו הלכות סת"ם פ"ו הל"ג

אכסדרה וכו' אף על פי שיש לה פצימין. משמע להדיא דמכל שכן באין לה פצימין דפטור ואפי' בפתוח לבית דאין לו מזוזות ועיין בכ"מ בה"ז ולכאורה קשה טובא דהא אמרינן במנחות ל"ד דפתחי דאקרנא חייב במזוזה ולדעת הרא"ש היינו שאין לו מחיצה רביעית כלל דהמחיצות נחשבות כמזוזה אלא אף על גב דהוא פרוץ המחיצות נחשבות למזוזות א"כ אכסדרה שאין לה פצימין והיא פתוחה לבית למה תפטור הא המחיצות הן מזוזות ואף על גב דלרבינו כשאין לו דלת פטור ממזוזה הא כבר כתבנו לעיל דבפתוח לבית חייב ואין לומר דמחיצות אכסדרה ג"כ לחיזוק התקרה זה אינו דהא אכסדרה דבי רב בש"ס שם היינו שאין לה מחיצות המגיעות לתקרה חייב דווקא כשיש לה ד' מחיצות והרי וודאי לאו לחיזוק התקרה עשויין דהא אין מגיעין לתקרה.

ובאמת ראיתי להשלטי הגבורים דחולק על הרא"ש וס"ל דפרוץ ברוח רביעית פטור ממזוזה והא דפתחי דאקרנא חייבין במזוזה היינו שיש להן קצת מחיצה בשתי צדדים ברוח רביעית אלא שדרך לקבוע מלבן או קנים למזוזה ופתחי דאקרנא אין לה כן אלא שהמחיצות כלין ולא נעשה לה מלבן או קנים כדרך מעמידי מזוזות הפתח ואפשר שכן דעת רבינו אבל על הרא"ש קשה ודוחק לומר דהרא"ש לטעמיה דס"ל כשיטת התוס' דאכסדרה אף שפתוח לבית פטור ממזוזה מדאורייתא לכן פטורה כשפרוצה מרוח רביעית אבל בבית דחייב מדאורייתא גם כשפרוצה חייב דזה דוחק גדול גם הא אנן קיי"ל כדעת הרי"ף ורבינו דחייב מדאורייתא ומרן העתיק בשו"ע סי' רפ"ו והוא דינא דהרא"ש גבי פתחי דאקרנא.

לבן נראה לפענ"ד דוודאי בפרוץ ברוח רביעית לדברי הכל פטור ולא אמרינן דמחיצות הבית הן המזוזות דהא חזינן גבי מחיצות בשבת דכל שנפרץ במלואו לאו שם פתח עליו אלא פרצה ולא מקרי לא פתח ולא שער ודווקא ביש לה דלת דבזה וודאי שם פתח עליו אלא דאין לו מזוזות בזה אמרינן דהמחיצות הן המזוזות אבל באין לו דלת אף על גב דלהרא"ש חייב במזוזה וכן כשפתוח לבית דגם לרבינו חייב כמ"ש"כ לא אמרינן דהמחיצות הן המזוזות דלאו שם פתח עליו כל שפרוץ במלואו כמפורש בש"ס עירובין בדוכתא טובא לפיכך אכסדרה פטורה לא מבעי כשאין לה פצימין דוודאי פטור כיון שנפרצה במלואה אלא אפי' ביש לה פצימין דהנך פצימין לאו למזוזה עבידא אלא לחיזוק התקרה וכ"נ מדברי רש"י דהא בפתחא דאקרנא ביש לה פתח איירי כן נראה לי ברור ומוכרח עם היות שהפוסקים סתמו דבריהם ומ"מ דעת הרי"א ז"ל בשלטי הגבורים נראה דלעולם פטור כל שאין לו מחיצה רביעית ומ"מ אפשר דגם הוא מודה ביש לה דלת דחייב ודו"ק.

ערוך השולחן יורה דעה סימן רפז

(ד) עוד כתב הטור פתח שאין לו אלא מזוזה אחת כגון שמצד האחד עובר הכותל להלאה מהפתח אם המזוזה מצד ימיני חייב ואם היא מצד שמאלי פטור ואם הפתח ממלא כל הריח חייב שכותלי הבית שמן הצדדין חשובין כמזוזות עכ"ל וזהו מדברי הרא"ש בסי' י"ד שפי' הא דאמרינן במנחות [ל"ד א] האי פתחא דאקרנא חייב במזוזה לא כפירש"י שהפתח היתה בקרן זוית אלא שהפתח ממלא כל כותל

ליקוט אזורונים

[ראשי כתלים]

לד.

המזרח ופריך והא לית ליה פצימין שהרי לא נשאר רק כותלי דרום וצפון וא"ל עדי פצימין כלומר אלו הכתלים הנמשכים שם הוי פצימין ועוד אמר שם בגמ' בפתח שלא היה לו רק פצים אחד ומסיק שם דאם היה הפצים בימין אליבא דר"מ חייב במזוזה דר"מ ורבנן פליגי שם בזה ע"ש ופסק הרא"ש כר"מ משום דר"י ור"ע קיימי כוותיה ע"ש [עי' ב"י שכתב זה על כיפה ואינו כן דהרא"ש על דין זה קאמר וכבר השיגו המעיו"ט שם אות ו'].

ה) והסביר הרא"ש הך דאין לו אלא פצים אחד הכוונה שמעבר השני נמשך כותל הבית בלא פצים ובוה מתבארים דברי הטור אבל דברי הטור תמוהים מאד דהנה הרא"ש פוסק כר"מ דדי במזוזה אחת אבל הטור הא כתב בריש הסי' אין הפתח חייב במזוזה וכו' אא"כ עשוי כתקונו כיצד שתהא לו שתי מזוזות וכו' עכ"ל וזהו כחכמים דפליגי אר"מ ואיך הכשיר בפצים אחד דזהו רק לר"מ ולא לחכמים כמבואר בגמ' וברא"ש ומצאתי מי שהקשה על הטור קושיא זו [מעיו"ט שם בד"ח אות מ"א ע"ש] וגם על הרא"ש ק"ל דכיון דלדידיה קצה הכותלים משמש כפצימין א"כ למה קורא לזה שאין לו אלא פצים אחד הא כיון שמעבר השני נמשך כותל הבית ליהוי קצה הכותל כפצים והרי בהך דאקרא משמשים שני הכותלים כפצימין ולמה לא תשמש כאן כותל אחד לפצים ויותר מזה ק"ל דאם הרא"ש פסק כר"מ למאי הצריך שמעבר השני תתמשך כותל הבית והא רש"י ז"ל פי' על הך דר"מ בבית שאין לו אלא פצים אחד וז"ל שהיה הפתח אצל הזוית וציר הפתח הוא הזוית ואין אצלו כלום וכו' עכ"ל והרא"ש הצריך שתתמשך כותל הבית בצד השני וצע"ג.

ו) ובש"ע לא הובאו כלל דברי הטור אלה והולכים בשיטתו של הרמב"ם שגם הוא לא הזכיר שני דינים אלו והנה הך דפצים אחד אתי שפיר שלא הביא מפני שפסק דצריך שתי מזוזות כחכמים ולא כר"מ [אף דר"י ור"ע קיימי כר"מ לא חש לה ועוד דחכמים יפרשו דבריהם אמזוזות ממש כלומר שא"צ לכתוב שתי מזוזות ע"ש ודו"ק] אבל למה לא הביא הך דאקרא שאין חולק בזה וגם הרי"ף הביא זה בהלכותיו ע"ש ואף אם יפרש אקרא קרן זוית כפירש"י מ"מ הא עיקר חידושה דצדי הכתלים הוויין פצימין ורבינו הב"י בספרו הגדול כתב וז"ל ואפשר דטעמו משום דממילא משמע שראשי הכותלים הם חשובים מזוזות עכ"ל והרבה תימא היאך משמע ממילא והרי בגמ' שם רב אשי אמר והא לית ליה פצימין וא"ל אמימר עדי פצימי שראשי הכתלים הם הפצימין הרי אמימר חידש זה ודוחק לומר דס"ל דרב אשי לא הודה לאמימר ופסק כרב אשי דא"כ הו"ל להש"ס לפרש כן ובכל מקום ככה"ג קיבל הראשון ששאל דברי השני שהשיב כשהש"ס סותם שלא השיב הראשון על תשובת השני [וגם דוחק לומר משום דאמימר בריש עירובין ו' א פתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי ולא נהירא כלל דהתם במבוי העשוי להילוך רבים ומה עניין זה לבית ועוד דה"ל להש"ס לומר כן ועוד דהתוס' שם ו' א כתבו מפורש דבמזוזות ומשקוף הוי שפיר פתח ע"ש].

ז) ונ"ל דהרמב"ם היה מפרש כפי' הערוך [ערך עד] וז"ל פתחא דאקרא פתח העומד בזוית הבית ופריך והא לית ליה פצימין כשאר פתחים א"ל עדי פצימין כלומר אף על פי שמשונין הן נחשבין פצימין עכ"ל וביאור דבריו דפתח זו היה לה פצימין ממש אלא משום שהיא בקרן זוית אינן דומין לכל הפצימין העומדים זה כנגד זה בשוה ממש וגם המשקוף אינו הולך מישרים כמובן ומשונים הם משארי פתחים וא"ל דעם כל זה נחשבין פצימין אף שמשונין הן ונמצא כיון שהרמב"ם לא חילק בין עומדת הפתח באמצע לעומדת בקרן זוית ממילא שאין חילוק [ובאמת עיקרי הדברים תמוהים דאם ראשי הכתלים חשובין פצימין מתי אין לפתח פצימין ומעולם רגילין לפרש דהמזוזות והם הפצימין הם עמודים בפ"ע שקורין אוסניאקעס שנים מצידי הפתח ואחד המשקוף העליון שבהם הפתח נכנס ועומדים מעומד כמ"ש בקדושין מה מזוזה מעומד והם בולטין קצת מהכתלים וכן בבתי חומה כשעושים המזוזות מלבנים ואבנים עושים ג"כ כצורת מזוזה וניכר שזהו פצים וכ"כ בש"ג בשם ריא"ז ע"ש ולבי אומר לי שהב"י בש"ע חזר בו מדבריו ולכן לא הביא זה בש"ע ולדעת הרא"ש והטור יש לחוש ועי' ש"ך סק"א].

ח) וגם בדעת הרא"ש נלע"ד דגם הוא מודה דפצימין אינם אלא עמודים בפ"ע וראשי הכתלים אינם פצימין אלא כשהם מרוחות אחרות כפתחא דאקרא לפירושו שהפתח ממלא כל המזרח והפצימין הם קצה הכתלים של הצפוני והדרומי שהם מצדי הפתח לגמרי שפיר י"ל שהם כפצימין ולא כתלים שברוח זה וזה שפירש בפצים אחד שהכותל מצד השני עובר להלאה מהפתח לאו משום דתיהוי כפצים דא"כ הפצים האחד למה לי תחשב גם הכותל שבצדה כפצים אלא משום דגם בזה חולק על רש"י וס"ל דאם בצד השני פתוחה לגמרי אינה

ליקוט אזורונים [ראשי כתלים]

לד.

בגדר פתח כלל ולכן צריך שמצד השני תמשך הכותל אבל לא משום דנחשב כפצים אך דברי הטור נשארו תמוהים אם לא שנאמר דתני והדר מפרש שמקודם אומר דצריך מזוזות שנים ואח"כ אומר דאם אין לו אלא אחת אם מימין חייבת במזוזה ואם משמאל פטורה.

חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ה

אמנם העומד לנגדנו דברי הפרישה ביו"ד סי' רפ"ז שהק' דברי הטור אהדידי שכל בפתח הממלא את כל המזרח מצפון לדרום ולית לי' מזוזות, דחייב במזוזה דראשי הכותל חשיב מזוזה, ואילו באכסדרה שיש לה ג' מחיצות ורוח רביעית פרוץ במלאו פטר לי' מזוזה ואע"ג דאיכא עמודי ברוח ד', מ"מ פטור דלחיוזוק תקרה עבידי, וכש"כ עובי הכתלים דלא חשיבי שקפי, ותירץ דמיירי בדאיכא דלת, ולכאורה מוכרח מזה דדלת בלא מזוזות חייב במזוזה, אמנם ז"א שהרי בהאי פתחא דאקרנתא פריך בגמ' והא לית לי' פצימין ומשני עאדי' פצימין, הרי דבעינן פצימין, ודלת מאן דכר שמל', אלא נראה כונת הפרישה דהיכי דאיכא דלת הרי נעשו ראשי הכתלים לשם פצימין, ואף שאין הפצימין ניכרין מפני שהן שוין בבנין כל הכותל, מ"מ חשיב פצימין, ומיירי ג"כ בדאיכא סף העליון, ולפי האמור מבואר מדברי הפרישה ג"כ דדלת בלא מזוזה פטור ממזוזה, וע"כ מוכרח כן שהרי סימו שאם אין לו אלא פצים אחד בצד שמאל פטור, אף דאיכא דלת, וכש"כ לדעת הרמב"ם דלעולם אין חיוב מזוזה בלא דלת, דההיא דאין לו פצים אחד ע"כ מיירי בדאיכא דלת ואפ"ה פטור ממזוזה, ועיקר פירוש הרא"ש והטור בהא דפתחא דאקרנתא צע"ג מ"ש מזוזה ממחיצות שבת דהניח קנה ע"ג כתלים לא חשיב צו"ה, דאל"כ כל קורה הוא צו"ה, ומיהו לפי' הפרישה ניחא דהכא בעשוי מתחלה לכך, ודעת ש"פ שפי' דאקרנתא בקרן זוית, מוכרח דדוקא בפתח קרן זוית חשיב ראש הכותל כפצים שהרי הכותל סותם גם באותו רוח של הפתח והוי כהעמיד פצימין באלכסון כזה /במקור יש שרטוט/ דחשיב פצימין אבל אם הפתח ממלא כל הרוח לא חשיבי ראשי הכתלים פצימין שאין פצימין אלא הסותמין את החלל מכאן ומכאן... וכן נראה עיקר לדינא שאין דלתות בלא צו"ה מהני כלום.

חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"ב

מנחות ל"ד א' האי פתחא דאקרנא חייב במזוזה, רש"י פי' פתח בקרן זוית והיה משקוף העליון מונח ע"ג כתלים, והנה בפתח באמצע הכותל ואין לו מזוזות פשיטא לי' דראשי הכתלים חשיבי מזוזות וכמו שפרש"י עירובין י"א דפתחי שימאי דלית להו שקפי היינו אבן נכנס ואבן יוצא אבל ראשי כתלים חלקין חשיבי שקפי, אלא הכא בזוית גרע טפי שראש כותל זה אינו כנגד ראש כותל השני אלא כנגד האויר ומסיק דמ"מ חשיב צו"ה, ולפי' ריטב"א דלעולם בעינן צו"ה יש לפרש שהיה לו שקפי אלא כיון שאין השקפי זה כנגד זה הוי ס"ד דלא חשיב צו"ה, והנה אם אין לחדר אלא ג' דפנות ורוח רביעית פרוץ במלאו לכו"ע דלא חשיב פתח וכדאמר באכסדרה לעיל ל"ג ב' וכן אין לו אלא פצים אחד פרש"י דפתחו בקרן זוית ואין לו אלא פצים אחד אע"ג דיש ראש הכותל מצד השני, אבל פתחא דאקרנתא עדיפא שהפתח אוכל מכותל מזרח ומכותל צפון כזה /במקור יש שרטוט/ וכשעומד נגד חלל הפתח ראשי הכתלים של מזרח וצפון נחשבין כאילו הן על קו שוה ופתח באמצע הכותל.

ויש לתמוה מה שכתוב ברא"ש ה' מזוזה סי' י"ד כגון שהפתח ממלא כל מזרח ומגיע מצפון לדרום כו', ודין זה תמוה מאד, ואין דרכו של הרא"ש לחלוק על פרש"י ולא לבאר למה נטה מפרש"י ואולי כונתו ג"כ בפתח בקרן וכמו שפרש"י וזהו לשון דאקרנתא, ועוד כל קורה ליהוי צו"ה וע"כ משום דחסר פצימין וכמש"כ המ"א סי' שס"ג ס"ק כ"ח.

ובטור יו"ד סי' רפ"ז מבואר כדברי הרא"ש ואין לו אלא פצים אחד פירש דהכותל עובר הלאה מן הפתח, אבל עדיין קשה מאכסדרה וכבר הקשה כן בפרישה ופי' דאיירי באיכא דלת, וקשה דלת מאן דכר שמל' והלא בגמ' שאלו והא לית לי' פצימין וא"ל עדא פצימיו, ולא מצינו שהדלת יועיל להחשיב פצימין, ועוד דבאו"ח סי' תר"ל כתב ג"כ הטור דבסוכה העשוי' כמבוי שעושה צו"ה מניח הקנה על הפס ועל הכותל, אף דליכא דלת, ובשה"ג בשם ריא"ז שהביא בשם מז"ה כתב ג"כ דאין לו אלא פצים אחד היינו בפתח בקרן זוית והמשקוף מונח על כותל מזרח וכותל צפון אף שאין כותל צפון עובר הלאה דראש כותל צפון לא עדיף מפצימי אכסדרה.

ליקוט אזורונים

[ראשי כתלים]

לד.

ולדינא קשה להקל בדבר כיון דרש"י ז"ל סבר שאין ראשי הכתלים נידונים כפצימין ודעת הרא"ש והטור לא נתישבה לנו דבאכסדרה מבואר דראשי הכתלים אינם נידונים כפצים, והא דאמר לחיזוק תקרה עבידי היינו שלא נעשו לשם כתלים אבל בנעשו לשם כתלים שפיר חשיבי פצימין [דכיון דניחא לי' בסתירה כי מניח פרוץ ניכר שמניח לפתח] דהא בפתח באמצע הכותל לכו"ע ראשי הכותל חשיבי פצימין וכמש"כ לעיל דדוקא פתחי שמאי אבן יוצא ואבן נכנס פסלינן וכ"כ הגר"א או"ח סי' תר"ל דגמ' דידן ס"ל דא"צ שיעשה לשם פצימין, וע"כ הא דאמר בעמודי אכסדרה דלחיזוק תקרה עבידי היינו שלא נעשו לשם כתלים אבל הנעשה לשם כותל דהיינו לשם סתימה חשיבא מזוזה, ומיהו ראשי כתלים לא חשיבי פצים דלא נעשו לשם מזוזה ולא עדיפי מכותלי אכסדרה, אם לא שנימא כמו שפי' הפרישה דאיירי באיכא דלתות ונעשו ראשי הכותל לכך.

ומלשון רש"י ל"ג ב' ד"ה אכסדרה, שכתב אבל למעלה יש דופן מעט כו' היה נראה דלענין משקוף העליון אמרו דלחיזוק תקרה עבידי, ולפ"ז שפיר י"ל דראשי הכתלים חשיבי פצימין כיון דעשוין לשם כתלים, אבל מהא דפרש"י באכסדרה דבי רב שיש לה ד' דפנות אלא שאין מגיעות לסכך מבואר שלא דנו כאן במשקוף העליון אלא משום חסרון פצים ברוח רביעית.

והנה לדינא להחמיר לענין מזוזה ואפי' ברוח רביעית פרוץ במלאו צריך מזוזה אבל אין לברך ולתיקון מבואות להחמיר כדעת רש"י דלא סגי בראשי כתלים, [וכ"ד ריא"ז ור"י הראשון וכמ"ש לעיל וגם יש לצרף דעת ריטב"א שהצריך פצים ניכרין].

ואם הפתח באמצע הכותל סגי בראשי הכתלים, וחצר קטנה שנפרצה לגדולה במלאה כזה והפתח רחב מעשר אם בא לתקן את הגדולה יכול להניח קנה ע"ג כתלים דבגדולה הוי הפתח באמצע הכותל אבל אם לתקן הקטנה צריך קנה מכאן וקנה מכאן, ויש מקום לומר דגם גדולה צריכה קנים כיון שאין כאן ראשי כתלים לפצימין, ואת"ל דגדולה א"צ פצים נראה דצריך להניח קנה עליון בסוף כותל קטנה, ואפשר דתוך ג"ט כשר אבל אם הרחיק קנה עליון מסוף הכתלים ג"ט נראה דלא חשיב צו"ה.

וכשמעמידים צו"ה חוץ למבוי ונמשכין בשוה עם כותלי המבוי לדעת הרא"ש כשר ולדעת רש"י פסול וצריך להחמיר, ואם משך הפצימין לימין או לשמאל הוי מקום בין הפצימין כמשך אורך המבוא ותלוי ג"כ במחלוקת זו של רש"י והרא"ש ואם פצים אחד חוץ למבוא נמי אפשר למחשב צו"ה באלכסון לדעת הרא"ש אבל צריך להחמיר בכ"ז.

במשכנ"י סי' קי"ב כתב דדעת ריא"ז כהריטב"א ואין נראה כן שהרי כתב מי שסמך ראש פתחו על פני רחבו של כותל כו' והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד כו', ונראה כונתו בפתח בקרן זוית ומשקוף העליון ע"פ כותל מזרח מימין ועל עובי כותל צפון ואע"ג שאין כותל צפון עובר הלאה לא חשיב ראש כותל צפון כפצים שהרי ראש הכותל אינו כנגד חלל הפתח ופני הכותל אינו כפצים וזה דלא כהטור ומבואר דכותל מזרח חשיב פצים והתנה שיהא שוה וחלק והיינו כפרש"י אלא שהצריך שיהא יפה וחלק, וגם מה שפרש"י אבן יוצא ואבן נכנס היינו שניכר הירוס ואינו כדרך הפצים, וכללא כל שנראה שעומד לסותמו נחשב כפרצה וכל שניכר שהניחו לפתח חשיב פתח.

ומיהו בבית שראש הפנה בולט שנעשה לחיזוק הבנין הוא כעמוד אכסדרה וכמש"כ במשכנ"י שם, אלא שיש כאן מקום ספק דכשעושה צו"ה מיתקין גם העמוד דהשתא ניכר שעמוד של פתח הוא ואע"ג דלא נעשה מתחלה לכך לית לן בה שהרי מחיצה העומדת מאליה חשיבא מחיצה אלא עמודי אכסדרה השתא נמי אין צו"ה ניכרת בהן שגם משקוף העליון נעשה לחיזוק תקרה וכמו שפרש"י ל"ג ב' ונראה דלהכי פירש"י דגם מחיצה עליונה לחיזוק תקרה שאם היה משקוף עליון לשם פתח הרי גם הפצימין לפתח ולפ"ז כשמותח חוט על חוד כותל הבולט השתא הוא ניכר שהוא משמש לפצים וצ"ע, והא דכתב ריא"ז דסומך על רחב הכותל הוי כעמוד אכסדרה היינו משום שראש הכותל מבחוץ ולעולם אינו בשימוש פצים.

או"ח סי' תר"ל ס"ב ואם הטפח והקנה מגיע לסכך א"צ קנה על גביהן, ובמ"א הביא דבירו' אמרו דאין הסכך חשיב משקוף שאין עשוי לכך והגר"א בביאורו כתב דסבר דגמ' דידן פליגא שהרי במחיצה כו"ע לא פליגי דעומדת מאליה חשיבא מחיצה וכן אמרו י"א א' פתחי שימאי דלית לה פצימי אע"ג דאיירי שאין עשוי לשם פצים ותימא הלא בהדיא אמרו בעמודי אכסדרה דלא חשיבי פצימין דלחיזוק

ליקוט אזורונים [ראשי כתלים]

לד.

תקרה עבידי ולמה תהא תקרה עצמה עדיפא, ונראה דדעת ראבי"ה דקנים דמעמיד עכשו לשם פתח מחשיבים את הסכך וכדעת הרא"ש והטור דראשי הכתלים חשיבי פצימין וכבר נתקשינו בהם דהא ראשי כתלים לכותל עבידי אבל י"ל דהשתא דמניח קנה עליון על גביהן נעשו עכשו לשם פתח, ואמנם לדעת ריא"ז נראה דלא מהני הסכך כמו דלא מהני ראש הכותל כיון דאין ראש הכותל כנגד הפתח וה"נ אין ראש הסכך כנגד חלל הפתח והסכך עצמו אינו משקוף כיון שנמשך על כל שטח הסוכה ופני תקרה אינו משקוף וכיון דבירו' איתא כריא"ז יש להחמיר כריא"ז ואין לנו ראי' דגמ' דידן פליגא דשפיר אית לי' גם להירו' דא"צ שיעשה לכך ומ"מ בעינן שמשמש לשם משקוף ואין התקרה היכר משקוף יותר מראש כותל ופצימי אכסדרה.

ולפ"ז הא דאיתא בס"ג שיתן קנה מהפס על הדופן אינו אלא לדעת הרא"ש והטור אבל לדעת ריא"ז צריך לעשות ב' קנים.

והנה הצריך ראבי"ה שיגיעו הקנים עד הסכך [ומשמע דלא שיהיו נגד הסכך קאמר אלא שיגיעו ממש קאמר] וקשה למה צריך שיגיעו הלא קיי"ל דא"צ ליגע, ואמנם גם ראבי"ה סבר דסכך גרע וכל שלא הגיעו הקנים עד הסכך אמרינן דסכך לתקרה עבידא ולא חשיב סכך משקוף ואפשר דגם הרא"ש והטור דמכשרי ראשי הכותל היינו דוקא בקנה עליון נוגע בהם.

ואמנם לדעת ריא"ז אף בנוגעין לא חשיב צו"ה, וכן בירו' משמע אף בנוגעין לא חשיב צו"ה.

חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"ג

מנה שנראה מסברת ההלכה הוא שאין ראשי הכתלים נחשבין למזוזות להכשר צו"ה אלא בעינן שתהא המזוזה סותמת מקצת הפתח, וכמש"כ המ"א סי' שס"ג ס"ק כ"ח, להוכיח מהא דאין קורה של מבוי עושה צו"ה [ומה שנראה מדברי הרא"ש ה' מזוזה סי' י"ד, והטור יו"ד סי' רפ"ז, דראשי הכתלים חשיבי מזוזות כתוב לעיל ס"ק א' ב'], וכן קנה עליון צריך להיות בולט למטה מכל שטח התקרה אבל תקרה עצמה אינה נחשבת לקנה עליון בצו"ה, וכמש"כ המ"א סי' תר"ל סק"ב מהירו'...